

ATATÜRK YOLU DERGİSİ

JOURNAL OF ATATÜRK YOLU

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 70 (2022), 486-494.

Geliş/Received: 07.02.2022

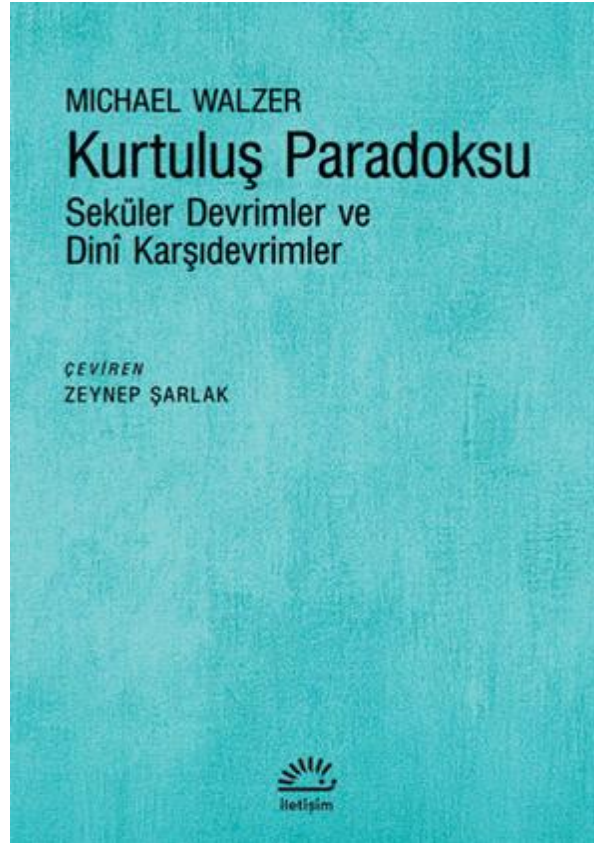
Kabul/Accepted: 22.02.2022

DOI: 10.46955/ankuayd.1069426

(Kitap İncelemesi/Book Review)

MICHAEL WALZER. KURTULUŞ PARADOKSU: SEKÜLER DEVRİMLER VE DİNİ KARŞIDEVRİMLER. ÇEVİREN: ZEYNEP ŞARLAK. İSTANBUL: İLETİŞİM YAYINLARI, 2021.

İHSAN TORUN*

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, ihsantorun@hotmail.com, ORCID: [0000-0002-1036-3812](https://orcid.org/0000-0002-1036-3812).

Tarih treni zaman tüneline aynı istasyona bir daha uğramaz. Çünkü tarihin tren raylarındaki hat tek yönlü işler. Nostalji ve romantizmin etkisiyle geçmişte kalmış bir dönemi altın çağ olarak idealize edip o çağı bugün diriltmeye kalkışmak, yaşanan çağın gerçeklerinden ve gereklerinden kopmak anlamına gelir ve bu yönelim siyasallaşıp kitleleştiği toplumsal bir yıkımı da beraberinde getirir.

Günümüzde pek çok sosyolog, dinin küresel bir fenomen olarak geri döndüğünü ve dünyada post-seküler bir çağ yaşandığını tespit etmektedir. Bu çağda, geleneksel dini anlayış, modern, ideolojik, katı siyasi bir dini anlayışa evrilmiştir. Bu politik yönelim dini radikalizm sorununu da beraberinde getirmiştir.

Dini radikalizm, demokrasiyi ve diplomasiyi felç ederken dünya barışını da tehdit etmektedir. Siyasal alanda uzlaşma ve diyalog değil, çatışma yüceltilmektedir. Örneğin bir zamanlar Ortadoğu'da seküler toplumlar az da olsa uzlaşma ümidi taşıyorlardı. Bağınazların ülke yönetimini devraldığı toplumlarda artık barış ve uzlaşma bir ihtimal olarak bile düşünülüyor. Dış politikada müteakabiliyet en temel ilke iken, şimdilerde diğer toplumlarla eşit haklara sahip olmak değil, kendi halkının kültürel ve dini üstünlüğü üzerine inşa edilmiş bir çatışma politikası temel alınıyor. Oysa elli yıl önce modernleşme yanlısı seküler devlet tasavvuru, pek çok ülkede siyaseten ön plandaydı. Fakat çok geçmeden bunu dini uyanış hareketleri takip etti. Dini radikalizm de dini uyanışın bir sonucu olarak hâkim ideoloji haline geldi. Bu noktaya nasıl gelindi? Dini radikalizm nasıl aşılabilir? Bu sorular sosyal bilimcilerin üzerinde düşünmesi gereken araştırmaya değer sorulardır. Meselenin çözümü noktasında Michael Walzer'ın çalışmaları ümit vericidir.

Siyaset teorisi ve ahlak felsefesi alanında çok sayıda eseri bulunan Michael Walzer'ın¹ 2015 senesinde yayımladığı *"Kurtuluş Paradoksu: Seküler Devrimler ve Dini Karşıdevrimler"* adlı 27. kitabı Zeynep Şarлак tarafından Türkçeye çevrildi. Walzer, otuz yıldan uzun bir süre Amerikan demokrat solunun önde gelen entelektüel dergilerinden Dissent'in editörlüğünü yürütmüştür. Walzer, 1990'ların sonlarından itibaren ulusal kurtuluş hareketleri üzerine düşünüp yazmaya başlamışsa da Kurtuluş Paradoksu eserini 2013 senesinde Yale Üniversitesinde verdiği seminerleri gözden geçirip genişletmesiyle oluşturmuştur.² *Bu kitabı yazmaktaki amacım, ülkelerin siyasal kurtuluş tarihlerinde tekrar eden ve kanımca huzur bozucu olan bir örüntüyü tasvir etmektir*" diyen Walzer, eserinde ulusal kurtuluşa ve onun iç ilişkisindeki gerilimlere mercek tutuyor.³

Yazar, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan üç bağımsız devleti; Cezayir (1963), Hindistan ve İsrail'i (1947-1948 yılları arası) ele alarak, devlete dönüşen seküler siyasal hareketlere ve yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra bunların seküler kazanımlarını tehdit eden dini hareketlere odaklanmaktadır. Ele aldığı üç vakada kurtuluş hareketinin liderliğini üstlenen üç ayrı seküler siyasal bağımsızlık örgütünü karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bunlar; Hindistan Ulusal Kongresi, İşçi Siyonizmi ve Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'dir.⁴

İncelediği üç ulusal kurtuluş vakasında çok güçlü benzerliklerin bulunduğunu savunan Walzer, ulusal kurtuluşun şematik bir açıklamasını yapar; post-seküler dünyada dini hareketlerin seküler devlete meydan okuduğunu söyler, kökten dinci siyasetin güçlendiğini belirtir, buna mukabil şu iki basit soruyu sorar: *"1-Ulusal kurtuluşa ne oldu? 2- Seküler demokratik sola ne oldu?"* Walzer'ı bu kitabı yazmaya iten temel motivasyon; ulusal kurtuluşun sonradan devlet siyasetinin ve toplumsal düzeninin dini bağınazlığa teslim olmasıdır. Dinin siyasal alanda gücünü artırarak radikalleşmesi yazarı derin bir kaygıya sevk etmektedir.⁵ Bu yüzden yazar post-seküler çağda seküler devletin varlığını nasıl devam ettirebileceğini araştırmaya girişir.

Walzer, kurtuluş mücadelesi verip devlet kuran *"kurtarıcılarla, kurtarmayı hedefledikleri ve aslında kurtardıkları insanların arasındaki [siyasal ve kültürel] gerilimli ilişkiyi"* ele alıyor ve buna *"ulusal kurtuluş paradoksu"* adını veriyor. Yazara göre *"bu ilişki hem derin bir sempati, hem de derin bir düşmanlık"* içeriyor.⁶ Walzer şöyle devam ediyor:

¹ Walzer'ın daha evvel Türkçeye çevrilmiş iki kitabı bulunmaktadır: Hoşgörü üzerine (Ayrıntı,1998) ve Haklı Savaş Haksız Savaş: Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez (Boğaziçi Üniversitesi, 2006; Alfa, 2017)

² Michael Walzer, *Kurtuluş Paradoksu: Seküler Devrimler Ve Dini Karşıdevrimler*, Çev. Zeynep Şarлак. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, 9.

³ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 13.

⁴ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 13.

⁵ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 15, 16.

⁶ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 77.

“Sempati diyorum çünkü kurtarıcılar sadece yabancı egemenliğine karşı çıkıp onun yerini almakla kalmadılar; kendileriyle özdeşleştirdikleri erkek ve kadınların gündelik hayatlarını iyileştirmek istediler. (...) Düşmanlık diyorum çünkü kurtarıcılar aynı zamanda aynı insanların geri kalmış, cahil, edilgen ve boyun eğmiş olarak tanımladıkları hallerinden nefret ettiler. Halklarına onları dönüştürerek, sıkı sıkıya bağlı oldukları geleneksel dini inanç ve pratiklerine baskın çıkararak, onları modernleştirerek yardım etmeye çalıştılar.”⁷

Az gelişmiş toplumlarda yaşanan modernleşme süreci ve buna tepki olarak doğan dini uyanış hareketlerinin geleceği üzerine düşünen Walzer “*tekrar eden huzur bozucu örüntü*” dediği⁸ ulusal kurtuluş paradoksunu, kitapta ele aldığı üç vakadan yola çıkarak şöyle özetleyebiliriz:

Ulusal kurtuluş mücadelesi, sadece yabancı egemenlerle değil, aynı zamanda ulusun geleneksel değerleriyle yapılan bir mücadeleydi. Alışa gelmiş yaşam tarzının durağanlığı, mücadele yerine teslimiyetçi ve edilgen bir anlayış, sömürgecilerin üstünlüğünü kabullenme ve onlarla uzlaşma ulusal kurtuluşçuların mücadele ettikleri geleneksel değerlerdi.⁹ Geleneksel dini zihniyet ulusal kurtuluş bilincinin gecikmesine sebebiyet vermişti. Bu sebeplerden ötürü kurtarıcılar gelenekten ve geçmişten radikal bir kopuşun gerekli olduğuna inanıyorlardı.¹⁰ Ulusal kurtuluşun kalıcı olabilmesi, sömürgecilikle uyumlu dini bağların koparılmasıyla, her şeye sil baştan başlayıp insanların dönüştürülmesiyle mümkündü. Bu da toplumu ve siyaseti sekülerleştiren ve modernleştiren radikal bir dönüşümü ve yeni bir kimliğin inşasını gerekli kılıyordu. Bağımsızlık sonrasında ulusal kurtuluş hareketi önderlerinin bu çabaları birer modernleşme çabası olarak görüldü. Modernleşme; ulusal kurtuluş fikrinden doğmuş, Batılı toplumların seviyesine ulaşma hedefine yönelmiş, sömürgecilik karşıtı, kalkınmacı, seküler, siyasal ve kültürel içeriğe sahip entelektüel bir tasarım, radikal bir dönüşüm projesiydi. Özgürlüğüne yeni kavuşmuş devletlerin kurucu ideoloji modernleşme oldu ve başlangıçta seküler düşünceye öncelik verdiler. Bu projenin sonunda; özgürlüğünü yeni kazanmış toplumun anayasal rejime sahip olması, batılı siyasal değerleri benimsemesi ve demokratik bir toplum düzeninin kurulması bekleniyordu.

Geleneksel dini elitler kurtuluş sürecine yeteri kadar katkı sunmamışlardı,¹¹ kurtuluştan sonra geri plana atılarak devlet sisteminden ve karar mekanizmalarından dışlandılar.¹² Ancak din günlük hayatın önemli bir parçasıydı ve devletin içyapısında temel bir unsur olarak varlığını devam ettirdi.¹³ Gelenekse “*ailede ve hayatın döngüsü içinde*” korunuyordu.¹⁴ Kurtuluş sonrasında ulusal kimlik inşa edilirken hızlı bir modernleşme süreci başladığında, nüfusun önemli bir kesiminin gelenekleriyle bağı hala güçlüydü. Gelenekçi kanat, yaşanan kültürel dönüşüme (modernleşme) tepkiliydi, devlet sisteminden dışlandığı için eski toplumsal siyasal gücünü yitirmişti ve olan bitene karşı içten içe öfke duyuyordu. Dolayısıyla modernleşme sürecinde toplumun kendi kültürel değerleriyle batılı değerler arasındaki çatışma kaçınılmazdı. Bu çatışma kurtarıcılar ile gelenekçiler arasında “*bir kültür savaşına dönüştü.*”¹⁵ Böylece ulusal kurtuluş mücadelesi veren toplumlarda kurtuluş aşamasındaki geniş toplumsal uzlaşma ve fikir birliği kurtuluştan hemen sonra ortadan kayboldu.

“*Geçmişin tümüyle reddi, yeni bir kültürün inşası için geriye çok az kültürel malzeme bırakmıştı.*”¹⁶ Gerçekten de seküler hareketin kültür içeriği zayıftı.¹⁷ Bu da “*kültürel boşluk*” yarattı.¹⁸ Kurtuluştan sonraki nesillerse “*küresel popüler kültürün*” ideolojik etkisiyle ulusal kurtuluş fikrinden uzaklaştılar ya da “*dini uyanışın hareketlerine*” yöneldiler.¹⁹ Ulusal kurtuluşçular idealisttiler, kendilerini seküler bir devlet yaratmaya adanmışlardı. Fakat kurtuluşun “*halefleri genellikle oportünistti, kurtuluştan çok iktidarla ve getirdiği kazanımlarıyla ilgileniyorlardı.*”²⁰ Devlet yönetiminde yolsuzluğun artmasıyla toplumdaki dini uyanışın yoğunlaşması

⁷ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 77.

⁸ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 13.

⁹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 24.

¹⁰ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 35.

¹¹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 35.

¹² Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 38.

¹³ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 39.

¹⁴ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 41, 66.

¹⁵ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 22.

¹⁶ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 43.

¹⁷ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 72, 73.

¹⁸ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 73.

¹⁹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 43.

²⁰ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 39.

zamanlama bakımından birbiriyle örtüştü.²¹ Seküler devlet yönetimi dini görmezden geldi, toplumun güçlenen dini algılarını dikkate almadı. Hükümetteki yönetici seçkinler ile toplumun geniş kesimi arasındaki bağ kademeli olarak bozuldu. Milliyetçi liderlerse, dini, ülkenin birliği için faydalı bir araç olarak gördüler. Ulusal kurtuluş hareketinin hatırası hafızalarda zayıfladıkça²² toplumun öteden beri bünyesinde saklı bulunan “gelenekçilik” harekete geçti ve dini duygular yeniden canlanmaya başladı. Nitekim dini temsil eden siyasi hareketlerin ortaya çıkışı gecikmedi. Geleneksel ve dini liderler demokrasi sayesinde siyasi hayata katılıp kendilerini modernize ederek “*karşı devrimci bir siyasetin inşasına*” giriştiler²³ ve sekülerleşmeyi ve siyasi modernleşmeyi reddeden geniş nüfus kitlelerinde dini uyanışı körüklediler. Gelenekçi reaksiyonel kitle demokratik seçimler yoluyla her seçimde ağırlığını ve gücünü artırdı. Ve “*din artık militan, ideolojik siyasi biçimiyle boy gösterir*” oldu.²⁴ Böylece din ve gelenek giderek siyasi alanı işgal etti ve siyasetin merkezine oturdu. Devlet iktidarı dini milliyetçiliğe ve bağınazlığa teslim oldu. Nihayet devlet ve toplumsal düzen kuruluşta hedeflenen siyasi modernleşme fikrinin çok uzağına düştü.

Walzer “*Dini uyanış hareketleri, desteğini, geleneksel yöntemleri yaşatan sıradan insanların (...) kızgınlık ve küskünlük*” duygusundan aldığı kanaatindedir.²⁵ Ulusal kurtuluşçuların başlangıçta hiç hesaba katmadıkları duygusal tepkiler öngörülen bütün sonuçları alt üst etmiş gibi görünüyor.

Walzer dini uyanışın sonunda; “*ulusal kurtuluşçuların*”, gelenekçi sıradan insanların gözünde “*koru ve nefretin bir nesnesine*” ve “*kurtuluş gününden bu yana yanlış giden her şey için suçlayabilecekleri bir ‘ötekiler’ grubuna*” dönüştüğünü ifade ediyor. Yazar “*bazen ‘ötekiler’ rakip bir dinin üyeleridir; bazen ‘batılılaşmacı’ solcular, sekülerler, tanrıtanımazlar ve kâfirlerdir. Onlar için ‘içimizdeki hainler’ denir*” demektedir.²⁶ Walzer eserinde “kurtarıcıların” kurtuluştan çeyrek yüzyıl sonra “hain” olarak yaftalandığı, hayli ilginç, inanılmaz bir paradoksu gözler önüne seriyor. Yazarın incelediği üç farklı din, kültür ve toplumda sonuç değişmiyor; bugün gelinen noktada “*seküler siyaset dünya genelinde giderek artan bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya*”dır.²⁷ Kurtuluştan çeyrek yüzyıl sonra dini hareketler canlanmış ve dini radikalizm dünya ölçeğinde evrensel değerleri tehdit eder hale gelmiştir.

Yukarıda özetlenen ulusal kurtuluş modeli “modern/gelenekçi” karşıtlığına dayanan bir paradoks oluşturmaktadır. Yazar meseleye sol dünya görüşünden yaklaşarak bu paradokstan çıkış yolları aramaktadır. Eserinde kurtuluş paradoksunun nasıl aşılabileceği, kurtuluşçuların tekrar nasıl kazanabileceğine yönelik önerilerde bulunmaktadır. Walzer fikirlerini kitapta dört ana bölümde toplamıştır:

I

Birinci Bölüm “*Ulusal Kurtuluş Paradoksu*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; ulusun yabancı egemenliğinden kurtuluşu ve sonrasında kurtarıcılar ile gelenekçiler arasındaki çatışma ele alınmaktadır.

Sömürülen toplumlar yabancı egemenliği altında çifte baskı altındadırlar. Biri dışarıdan yani yabancılardan gelen baskı iken, diğeri içeriden yabancılarla işbirliği içinde bulunan geleneksel elitlerden gelen baskıdır.²⁸ Ulusal kurtuluş mücadelesi, hem yabancı baskıyla hem de içerideki işbirlikçi sınıfla yapılan bir mücadeledir. Bu baskıların sonucunda ulusun sessizliği, pasifliği ve derin ataleti baş edilmesi gereken daha önemli bir sorunu teşkil eder.²⁹

Ezilen ulusun bilinci yüzyıllarca baskı ve uyumla şekillenmiştir.³⁰ Ulusal kurtuluş, içinde yaşanan ulusun bu bilinciyle mücadeleyi gerektirir. Bunun için dini liderlerin alaşağı edilmesi, ulusun alışageldiği yaşam tarzının değiştirilmesi, toplumsal bilincin yükseltilmesi gerekir.³¹

²¹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 39.

²² Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 66.

²³ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 26.

²⁴ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 42.

²⁵ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 41.

²⁶ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 43.

²⁷ Brendan J. Wright, *Contemporary Political Theory*, Cilt 16, 3, 434, The paradox of liberation: Secular revolutions and religious counterrevolutions, <https://link.springer.com/article/10.1057/s41296-016-0074-y> Erişim 14.12.2021.

²⁸ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 19.

²⁹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 20.

³⁰ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 22.

³¹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 24.

Ulusal kurtuluşçuların kökten bir dönüşümü hedeflediklerini belirten Walzer “toplumsal devrim içerisinde yaşanan toplumla, ulusal kurtuluş ise içinde yaşanan ulusla mücadeleyi gerektirir, onu yüceltmeyi değil (...) Bu ayrıca sıklıkla din karşıtı bir çabayı da gerektirir” diyerek ulusal kurtuluşun ulusla olan gerilimli ilişkisine işaret ederken bu hareketleri milliyetçilikten çok devrimci siyasete yakın bulunduğunu ifade etmektedir.³²

Walzer “ulusal kurtuluş sekülerleştiren, modernleştiren ve kalkınmaya yönelik bir ilkeler bütünüdür. Ona muhalefet edenlerin de söylediği gibi ‘Batılı’ bir öğretimdir ve kurtarılacak ulus tamamıyla yeni bir şeydir. (...) Ezilen insanlara yeni bir başlangıç, yeni bir siyaset, yeni bir kültür ve yeni bir ekonomi sunarlar, yeni erkek ve kadınlar yaratmayı amaçlarlar” demektir.³³ Kurtuluşçuların bu yenilik talepleri karşısında kurtarılacak toplumun alışageldik yaşam tarzı ve yeniliğe olan tepkisi kurtuluşun paradoksundan başka bir şey değildir.

II

İkinci Bölüm “Paradoksun Resmi: Siyonizm, Yahudiliğe Karşı” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ulusal kurtuluşun paradoksu olarak Yahudi örneği ele alınmıştır. Yahudi diasporasının “riayet” ve “tehir” ile şekillenmiş sürgün kültürüne Siyonist hareketin itirazları, İsrail devletinin kurulmasıyla yüz binlerce göçmenin sürgün kültürünü İsrail’e taşıması, devletin zora dayanan iskân politikalarının göçmenler üzerinde yarattığı rahatsızlık ve tüm bunların sonunda laiklik ilkesinin aşınması ve Yahudiliğin yeniden dirilerek militan bir ideoloji haline gelmesi bu bölümde ayrıntılarıyla açıklanmaktadır.³⁴

Yazarın resmettiği paradoks, İsrail örneğinde olduğu gibi laik yönetimden (işçi siyonizminden) muhafazakâr yönetime geçiş ve muhafazakârların devleti ele geçirmesi şeklindedir. Muhafazakârlar devlet mevzuatının Yahudi hukuku üzerinden şekillenmesini istiyorlar. Walzer’a göre, bugünkü İsrail, siyonizmin seküler devlet tasavvurunun çok uzağındadır. Aynı şekilde Walzer eserinde; seküler milliyetçiliğin reaksiyonel olarak dini uyanışla karşılaşması Filistin ve Cezayir örneğiyle de desteklenmiştir. Yazar, görmezden gelinen dinin, üç ülkede de (ve Filistin’de de) “militan bir dini milliyetçilik getirdiğini ama henüz tam anlamıyla ulusal kurtuluş projesini de bozguna uğratıp mağlup edemediğini” savunmaktadır.³⁵

Walzer, taraflar (seküler/dindar) arasındaki çatışma ve çelişkilerin diyalektik bir süreçte ilerlemediği³⁶ ve aralarında bir köprü ya da etkileşimin bulunmadığı³⁷ kanaatindedir. Walzer bu görüşünü Gershom G. Scholem’den ödünç aldığı iki kavramı kullanarak Siyonizm üzerinden açıklamaktadır: Siyonizmi şekillendiren “isyan hareketi” ve “süreklilik hareketi” şeklinde ifade edilen ve birbiriyle çelişen iki eğilim bulunmaktadır. Burada isyan ögesi seküler bir görüş ihtiva ederken, süreklilik ise geleneksel Yahudilere özgü bir anlayıştır. Bu iki görüş Siyonizmin esasını belirleyen iki etken öğedir. Gershom G. Scholem’e göre Siyonizm gerçekleşmediği sürece bu iki eğilim uyumlu bir şekilde bir arada bulunabilir ve pratik düzlemde birbirleriyle çatışmazlar.³⁸ Fakat Walzer, bu iki eğilimin hiçbir suretle birbirlerini etkilemediğini, diyalektik bir ilişki içine girmediklerini tespit etmektedir. Diyalektik süreci işletmek için taraflardan birinin diğer tarafla bir iletişime geçmesi gerektiğini savunan yazar, ulusal kurtuluşçuların geleneksel kültürle girişecekleri eleştirel bir hesaplaşmadan güçlenerek çıkacaklarını ileri sürmektedir.³⁹ Bu görüş ulusal kurtuluş projesinin son bulmadığına, ucu açık bir müzakere süreciyle yoluna devam ederek tekrar başarıya ulaşabileceğine yönelik umudu yaşattığı için değerlidir.

³² Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 23.

³³ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 24, 25.

³⁴ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 49-64.

³⁵ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 66.

³⁶ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 46.

³⁷ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 73.

³⁸ Gershom Scholem, *Zionism: Dialectic of Continuity and Rebellion*, in Ehud Ben Ezer, ed., *Unease in Zion* (Jerusalem: Jerusalem Academic Press, 1974), 273, 274.
https://www.academia.edu/44508785/Gershom_Scholem_Zionism_Dialectic_of_Continuity_and_Rebellion_in_Ehud_Ben_Ezer_ed_Unease_in_Zion_Jerusalem_Jerusalem_Academic_Press_1974_263_296 Erişim 14.12.2021.

³⁹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 75.

III

Üçüncü Bölüm “Paradoksun İnkarı: Marksist Perspektifler” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde aslında ortada bir paradoksun olmadığını ileri süren Marksist yaklaşım ele alınıyor ve eleştiriliyor.

Marksistler, ulusal kurtuluşçuların “yeterince seküler” olmadıklarını, dini fanatiklerle aralarındaki çatışmanın “yüzeysel bir fenomen olduğunu” savunsalar da Walzer bu çatışmanın derin ve yıkıcı olduğunu, ulusal kurtuluşun militanlarının dinci fanatiklerle karşılaşarak ve dini bağnazlığın tüm ülkeyi ve devleti ele geçirmesiyle büyük bir endişe ve hayal kırıklığına kapıldıklarını tespit ediyor.⁴⁰

Marksistler “ulusal kurtuluş” ile “dini uyanışın” ikisinin de dar görüşlü, şovenist ve ötekileştirici olduğunu ileri sürerlerken, Walzer; ulusal kurtuluşçuların sömürülen ulusu kurtarmak için “kimi dini temaları kendilerine mal edip”⁴¹ ulusalçı propagandada kullanmış olmalarında bir sorun görmüyor.⁴² Gerçekte kurtarıcıların giriştikleri siyasi mücadelenin amacı; kendi uluslarını “uluslar topluluğunun eşit bir üyesi yapmak ‘ötekilerle’ ilişkilerini müteakabiliyet esasına göre yürütmek[tir].”⁴³ Ulusal kurtuluşçu hareketler Batılı devletlere benzeyen Avrupa standartlarında demokratik bir devlet kurmayı hedeflerken, “dini fanatikler tam tersine farklı olmak istiyorlar”, dini geleneklerinin şekillendirdiği Hindu kültürünü, Yahudi ve İslam hukukunu temel alan bir devlet talep ediyorlar. Bu yüzden ulusal kurtuluş ve modernleşme fikrini “taklitçi” olarak nitelendiriyorlar, demokrasi ve insan hakları söylemlerini reddediyorlar.⁴⁴

Marksistler; milliyetçi hareketin dinle kurduğu yakın ilişkinin çıkar temelli sınıfların ortaya çıkmasını engellediği görüşündedir. Örneğin; Hindistan’daki kast sistemi bu ülkedeki sınıf siyasetini zorlaştırmaktadır. Ancak; bu doğru olsa bile incelediği üç vakada Walzer, halkın içinde ekonomik çıkarlara dayalı toplumsal dinamikleri harekete geçirecek nitelikte devrimci bir talebin bulunmadığı görüşündedir.⁴⁵ Ulusal kurtuluş verilirken, sömürgecilerin baskısı altındaki bütün toplumsal sınıflar ulus kimliği altında birleşmişti. Kurtuluştan sonra da sınıf temelli bir siyaset oluşamadı.⁴⁶ Walzer, Marksist projenin başarısız olduğunu, proleter enternasyonalizmin ulus kimliğinin yerini alamadığını, olsa bile dini duygulara ilave olarak ulusal ve kültürel bağları onaylamadıkları için gelenekçilerle olan çatışmanın daha da derinleşmesinin muhtemel olduğunu savunmaktadır.⁴⁷

Diğer bir önemli farklılık ulusal kurtuluşçuların kendi içerisindeki azınlık haklarına yönelik eşitlik taahhüdünü yerine getiremediği meselesidir. Ulusal kurtuluşçular kurtuluşun başında eşitlikçi ve kapsayıcı politikalar vaat etmişlerse de Walzer’a göre her üç vakada (Cezayir, Hindistan ve İsrail) bu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yazar “her kolektif benlik kendi kaderini tayin etmeli; her ulus kendini özgürleştirmeli... Yahudiler Filistinliler tarafından test edilir, Cezayirli Araplar Berberiler tarafından, Hintliler ise çoğunluğun Hindu olduğu ulus devletlerinde ‘Müslümanlar’ tarafından test edilir. Şu sıralar bu üç ulusun hiçbiri bu sınavlardan yüksek puan alamıyor” demektedir.⁴⁸ Fakat yine de ulusal kurtuluşçular ile dini bağnazlar arasındaki en önemli farklılık azınlık hakları meselesinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü dini bağnazların azınlık haklarına yönelik herhangi bir vaadi bulunmuyor. Onlar azınlıklara hoşgörü göstermiyorlar ve eşitlikçi bir anlayış yerine “sadece kendilerine ait” ve kendileri için bir devlet talep ediyorlar.⁴⁹

Walzer eserinde dini muhalefetin güçlenmesinde eski Batılı egemenlerin sömürgeci politikalarını yadsımaktadır. İncelediği üç vakada sadece kurtuluştan sonraki iç dinamiklerle ilgilenmiş, dini uyanışçı muhalefete dışarıdan bir destek gelip gelmediğini sorgulamamıştır. Yazar analizlerinde; yabancı egemenler ile dini önderler arasında bir zamanlar birbirlerini meşrulaştırıcı ve sömürge politikalarıyla uyumlu örtülü bir işbirliği bulunduğuna⁵⁰ (Örneğin; İngilizlerin Hindistan’daki kast sistemine müdahalesi olmamıştı.) ve ufukta

⁴⁰ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 85.

⁴¹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 84.

⁴² Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 85.

⁴³ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 83.

⁴⁴ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 99.

⁴⁵ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 91.

⁴⁶ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 93.

⁴⁷ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 92.

⁴⁸ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 106.

⁴⁹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 107.

⁵⁰ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 24.

kurtuluş umudu görüldüğünde bu işbirliğinin kesintiye uğradığına⁵¹ yer vermiş olsa da kurtuluştan sonra bu ilişkinin tekrar kurulup kurulmadığına değinmemiştir. Kitapta dini muhalefetin eski egemenlerden bir destek alarak gücünü artırmış olabileceği ihtimali üzerinde hiç durulmamıştır. Dolayısıyla dini radikalizmin yükselişinde Batılı sömürge politikalarının etkisi de hesaba katılmalıdır. Kanımca üç vakada da dış dinamiklerin etkisinin araştırılmaması çalışmanın eksik yönünü teşkil etmektedir.

IV

Dördüncü bölüm “*Ulusal Kurtuluşun Geleceği*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Hintli yazarların geliştirdiği post-kolonyal yaklaşımlar ele alınmakta ilk üç bölümde ileri sürülen görüşlerin bir sentezinden yola çıkılarak ulusal kurtuluşun bir geleceğinin olup olmadığı sorgulanmaktadır. Bu bölüm “*neden seküler kurtuluşun liderleri ve militanları başarılarını pekiştiremediler ve birbirlerini takip eden nesiller boyunca kendilerini yeniden üretmediler*” sorusuyla başlıyor.⁵²

Yazar bu bölümde üç vaka olarak seçtiği ülkelerdeki uygulama örnekleriyle tespitlerini derinleştiriyor; dini radikalizmin gücünü ve militan karakterini, seküler radikalizmin mutlakçılığı ile açıklıyor ve dini uyanış yükselirken ulusal kurtuluş fikrindeki eşitlik ve sekülerlik fikrinin çöktüğünü tespit ediyor. Yazar, modern radikalizmin uygulanmasında devlet mekanizmasının ulusal kurtuluşçuların elinde bir araca dönüştüğünü ve “*Seküler ve modern radikalizmin, (dini) uyanışçı aynı zamanda modern bir tepki*” yarattığını vurguluyor.⁵³ Ona göre “*Radikal yenilik iddiası, kaçınılmaz olarak radikalleşmiş bir eskiliğe yol açar.*”⁵⁴

Ulusal kurtuluşçular sömürgecilikle verdikleri savaşı kazanmış olabilirler ama Batı’da olduğu gibi sekülerizm için bir savaş vermiş değiller.⁵⁵ Walzer’a göre ulusal kurtuluşçular dini görmezden gelerek sekülerizm adına gerçek bir savaş vermekten kaçındılar. Çünkü geleneksel dini toplulukları tanımak konusunda isteksizdiler. İki sebepten dini görmezden geliyorlardı:⁵⁶

1- Seküler Körlük: Dini toplulukların bir geleceği olduğuna inanılmaması, dini inanç en azından onun batıl biçimlerinin “*gerçeğin dokunuşuyla yok olacağına*” olan modernist görüşlerin temel alınması.⁵⁷

2- Seküler Korku: Dini topluluklar tanınırsa güçlenmelerinden endişe duyulması.

Seküler körlük ve seküler korkunun bir sonucu olarak, sekülerizm üzerinde toplumsal bir müzakere ve mutabakat olmamıştır; daha doğrusu, ulusal kurtuluşçular böyle bir mutabakata gerek görmemişler ve kurtuluştan hemen sonra dini gelenekleri dışlamışlardır. Dolayısıyla kurtuluşun başlarında sekülerleşmenin demokratik niteliği değil, otoriter niteliği ön plana çıkmıştır.

Diğer taraftan, kurtarıcılar devlet eliyle uygulanan modernleşme politikasının toplumda “*dine yönelik bir saldırı olarak algılanmasından*” da endişe edilip korkmuşlardır.⁵⁸

Walzer “*kurtuluş tekrar eden bir süreçtir: Dünyadaki herkes için aynı anda gerçekleşmez; tekrar ve tekrar gerçekleşir. Ama bu, birbirini takip eden her mücadelenin bir öncekinin birebir taklidi olacağı anlamına gelmez.*” demektedir.⁵⁹ Yazara göre, ulusal kurtuluş “*uzun [seküler] bir süreçtir, tek bir savaş değil, onlarca yıla yayılan bir savaşlar dizisidir. (...) dünyevi bir süreçtir ve süresi belirsizdir.*” Dolayısıyla ulusal kurtuluşun tek ve kesin bir sonucu yoktur.⁶⁰

Walzer “*Gelenekçilerin dünya görüşü yadsınamaz, feshedilemez ya da yasaklanamaz; bu görüşle bir biçimde ilişki kurulması gerektiği*” kanaatinde dir.⁶¹ Walzer incelediği her üç vakada da kurtarıcılarının “*insanların inançlarını ve pratiklerini yeteri kadar ciddiye*” almamakla⁶² ve onları küçümseyerek müzakere yoluna gitmemekle hata

⁵¹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 35.

⁵² Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 109.

⁵³ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 110, 111, 113.

⁵⁴ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 128.

⁵⁵ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 114.

⁵⁶ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 115.

⁵⁷ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 115.

⁵⁸ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 117.

⁵⁹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 122.

⁶⁰ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 134.

⁶¹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 124.

⁶² Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 125.

yaptıkları görüşündedir. Ulusal kurtuluşçuların kendi toplumlarının kültürel köklerini göz ardı ederek uyguladıkları radikal modernleşme politikalarını eleştirmektedir. Kimlik inşası aşamasında kültürel kimliğin tümden reddedilmesine karşı çıkmaktadır. Kurtarıcılar “geçmişlerinin en azından bir kısmıyla barışmış” olsalardı, “bir dizi inanç ve pratiğe şekil” vererek “dini inanışın aşırılıkları”nı önleyebilirlerdi.⁶³ Ulusal kurtuluşçular geleneği küçümseyip yok saymaktansa onu “dikkate almalı” ve “onunla entelektüel ve siyasi anlamda ilişkiye geçme”liydi. Ancak bu ilişki geleneğin olduğu gibi kabullenilmesi anlamına da gelmiyor.⁶⁴ Her toplumun kendine özgü geleneğe gömülü vaziyette bulunan ve batılı (evrensel) değerlerle de kısmen örtüşebilecek nitelikte kültürel deneyimleri bulunmaktadır. Walzer “...en iyi ahlaki ve siyasi argümanlar, ikna edilmesi gereken halkın kültürü ile bağdaşan ya da ondan türeyen argümanlardır” demektedir.⁶⁵ Yazara göre gelenekle temasta seçici bir yöntem benimsenmelidir. Modernleşme deneyiminden geçen her ülke kendi kültürel deneyimi çerçevesinde; geleneğin içinden, ulusal kurtuluşa hizmet eden, evrensel değerlerle barışık yeni argümanlar, yeni dayanak noktaları bularak kendine özgü bir kuruluş mücadelesi vermeye devam edecektir. Walzer bu görüşlerini Hintli yazarlar ve Hindistan’daki kadın hareketi üzerinden izah etmektedir.

Kadın hakları, azınlık hakları, medeni hukukun önceliği, töre ve namus suçlarıyla mücadele gibi meselelerde; “modernist- gelenekçi” çatışmasının yoğunluğuna ve tarafların gücüne ve ikna kabiliyetine göre müzakere etmek ve nihayetinde bir uzlaşmaya varmak toplumdaki değişkenlik arz eder ve oldukça zordur. Walzer sorunların çözümünde, geleneğin içinde bulunan “eşitliğe, insan haklarına ve sosyal adalet” temas eden toplumsal pratiklerin seçilerek sol siyasette kullanılmasını öğütlemektedir.⁶⁶ Seküler hareketin kültür içeriği zayıf, dinin kültürel gücü yüksekse, o halde seküler hareketin kültürel içeriği, seçici bir yöntem benimsenerek din ve gelenekle zenginleştirilmelidir.

Walzer, hegemonyanın egemenlik anlamına gelmediğini, üzerinde hegemonya kurulacak grupların çıkar ve eğilimlerinin hesaba katılarak belirli bir dengenin kurulabileceğini, hegemonyanın hegemonik grupların bazı özveride bulunmasına bağlı olduğunu, bu sebepten Hindu, Müslüman ve Yahudilerin çıkarlarını hesaba katarak hegemonik bir dengeye doğru ilerlenebileceğini ileri sürmüştür.⁶⁷ Walzer’a göre tek bir evrensel hegemonik denge yoktur: Hegemonya; baskın grubun gücünden ve muhtemelen ilkelerinin bir bölümünden vazgeçtiği bir hâkimiyet biçimidir. “Yani tavizle uzlaşmaya dayanan bir hâkimiyet biçimine karşılık gelir.” Bu süreçte “müzakerenin” üreteceği mutabakat; farklı kurtuluş, farklı modernlik, farklı seküler düzeylerde oluşacaktır. Dolayısıyla her toplumda din ve devlet ayrışmasının birçok özel farklı biçimi söz konusu olabilir.⁶⁸

Aydınlanma ile inanç arasındaki çatışma, karşılıklı diyalogun bulunmadığı toplumlarda trajik bir yıkım ile sonuçlanabilir. Tam da bu noktada Walzer’ın diyalog tavsiyesi ve müzakereci yaklaşımı G.W.F. Hegel’in çatışma ve uzlaşma diyalektiğini taklit eder niteliktedir. G.W.F. Hegel, bilinçlerin karşılıklı olarak itirafta bulunup birbirlerini bağışlayarak yepyeni bir ilişkiye adım attıkları, bu iki pratikle (itiraf-bağışlama) karşılıklı tanınma ilişkisine girdikleri, tekrar eden ucu açık bir diyalog ve müzakere süreciyle bilinçlerin uzlaşmaya yöneldiği ve böylece çatışmanın çözüme kavuşturulduğu bir uzlaşma arayışını tasvir eder.⁶⁹ Walzer’ın müzakereci yaklaşımı da farklı bir yöntem içermemektedir. Yazar dinin kültürel gücünün tanınmasını ve gelenekle ucu açık sürekli bir diyalog ve müzakere sürecine girilmesini önermektedir. Bunun için ulusal kurtuluşçu seküler siyaset her türlü eleştiriye açık olmalıdır, böylece kendini sürekli yenileyerek başarıya ulaşacağı ön görülmektedir.

Dinde bir çeşit reform gerekliyse, dinin yerini bilimsel rasyonalitenin alması gerektiğini savunan ulusal kurtuluşçu hareket için de her zaman için bir reforma ihtiyaç vardır.⁷⁰ Gelenekle ve geleneksel aktörlerle sürekli bir iletişim ve etkileşim sağlanmalı ve seküler hedefler revize edilerek müzakere süreci devam ettirilmelidir. Gerçekten de müzakereci yaklaşım, süregelen ve giderek radikalleşen sürtüşmeleri yumuşatarak taraflar arasındaki gerilimi azaltacak ve diyalektik süreci başlatacaktır. Bu bakımdan Walzer az gelişmiş ülkelerdeki modernleşmenin getirdiği gerilimlerin azaltılması noktasında önemli bir katkı sunmaktadır.

⁶³ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 46.

⁶⁴ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 129.

⁶⁵ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 121.

⁶⁶ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 119, 131, 132.

⁶⁷ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 127.

⁶⁸ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 127.

⁶⁹ Molly B. Farneth, *Hegel’in Toplumsal Etiği*, Çev. Kadir Gülen. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021, 121-170.

⁷⁰ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 127.

Yazar; ulusal kurtuluşçuların, başlarda gelenekle geniş çaplı bir ilişki kurmuş ve geleneksel aktörlerle müzakere etmiş olsalardı, daha başarılı bir sonuç elde edeceklerini; kendi hegemonyalarını kısmen koruyarak en azından bugünkü ölçekte dini radikalizmle karşılaşmayacaklarını değerlendirmektedir.⁷¹ Kurtuluşun başında eski kültürle eleştirel bir hesaplaşma ve müzakereye girilmemesi, tepkisel olarak dini uyanışın radikal şekliyle iktidara gelmesi; hem dini radikalizm sorunu yaratmış, hem de sekülerizmi bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya bırakmıştır.

Dini radikalizm; bireysel özgürlükler, demokrasi, cinsiyet eşitliği, dini çoğulculuk gibi değerleri tehdit etmektedir. Yazara göre bu değerler yalnızca Batının ya da solun değerleri değildir. İnsanlığın evrensel değerleridir. Bu değerleri dini bağnazlara karşı savunmak için ideolojik bir savaş verilmelidir.⁷² Walzer için bugün gerçek tehlike bu yükselen bağnazlık ve dini radikalizmdir.

Kurtuluşun başlarında seküler radikalizm tepkisel olarak yaşadığı mağduriyet duygusu dini uyanışı körüklerken, buna bağlı olarak da dini bağnazlığın ortaya çıkmasında sorumluluk dolaylı olarak seküler politikacılarıdır. Dini bağnazlıkla mücadele edilmesinde ilk görev yine seküler politikacılara düşmektedir. Walzer incelediği üç ülkedeki sol politikalara dini bağnazlıkla mücadele noktasında önemli roller atfetmekte ve sol seküler politikaları çözümün bir parçası olarak görmektedir. Walzer Batı dışı toplumlardaki sol politikacıların toplumun geniş bir kesimini kapsayıcı yaklaşımlar ve politikalar üretmesini öğütlemektedir. Sol politikacılara, kendi seküler fikirlerini ulusal kültüre dayatarak değil, kutsal duygulardan vazgeçmeden dini pasifliğin ve radikalizmin üstesinden gelmeyi önermektedir. Bu bakımdan Walzer sol dünya görüşüne sahip bir yazar olarak, dinin siyasi gücünü görmezden gelen geleneksel sol siyasetten ayrılmaktadır. Diğer taraftan sol siyaset toplumu içeriden dönüştüren politik mücadelenin sadece bir tarafını teşkil eder. Politik yelpazede demokratik solun dışında farklı alternatifler ve farklı siyasi yönelimler bulunmaktadır. Örneğin seküler devlet düzenini savunan sağ politikaların neler olması gerektiğine kitapta değinilmemiştir. Walzer eserinde demokratik sola öğütler verirken, diğer politik alternatifleri dışlamış ve ihmal etmiş görünüyor.

KAYNAKÇA

Farneth, Molly B. *Hegel'in Toplumsal Etiği*, Çev. Kadir Gülen. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.

J. Wright, Brendan. *Contemporary Political Theory*. Cilt. 16, 3, 434-438, The paradox of liberation: Secular revolutions and religious counterrevolutions, <https://link.springer.com/article/10.1057/s41296-016-0074-y> Erişim 14.12.2021.

Scholem, Gershom. *Zionism: Dialectic of Continuity and Rebellion*. in Ehud Ben Ezer, Ed. *Unease in Zion* (Jeru-salem: Jerusalem Academic Press, 1974), 263-296.

https://www.academia.edu/44508785/Gershom_Scholem_Zionism_Dialectic_of_Continuity_and_Rebellion_in_Ehud_Ben_Ezer_ed_Unease_in_Zion_Jerusalem_Jerusalem_Academic_Press_1974_263_296 Erişim 14.12.2021.

Walzer, Michael. *Kurtuluş Paradoksu: Seküler Devrimler Ve Dini Karşıdevrimler*, Çev. Zeynep Şarlak. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021,

Walzer, Michael. "İslamism and the Left," *Dissent*, <https://www.dissentmagazine.org/article/islamism-and-the-left> Erişim 11.12.2021.

⁷¹ Walzer, *Kurtuluş Paradoksu*, 133.

⁷² Michael Walzer, "İslamism and the Left," <https://www.dissentmagazine.org/article/islamism-and-the-left> Erişim 11.12.2021